

ISIKLIK... LIIGA ISIKLIK?

Minu lamp põleb. Betti Alveri ja Mart Lepiku kirjavahetus 1947–1970. Koostanud Kristi Metste ja Eve Annuk. Tallinn: Varrak, Eesti Kirjandusmuuseum, 2015. 303 lk.

Minu põsk sinu põse vastu. Eduard Vilde kirjad Rahelile. Koostanud Kairi Tilga. Tallinn: Hea Lugu, 2015. 256 lk.

Aeg on niisugune, et nii meie keskel elavad avaliku elu tegelased kui ka kadunud klassikud näivad kuuluvat koos naha ja karvadega (st elu ja loominguga) kõigile. Ajakirja Kroonika vaatenurk ja stiil ulatuvad ka möödunud aegadesse ning kas hoolega hoitud või kogemata kombel säilinud erakirjad saadetakse kõhklemata avalikkuse ette. Eve Annuk kirjutab oma eessõnas Alveri ja Lepiku kirjavahetusele: „...avaldades ei saanud mööda vaadata ka eetilistest küsimustest: kas selliseid materjale tohib avalikkuse ette tuua; kust läheb avaliku ja privaatse piir eraelulisi materjale avalikustades ning kuivõrd seda piiri määrab või nihutab inimese tunnus, kuulumine avaliku elu tegelaste hulka?” (lk 20–21). Vastuseks viitab ta sealsamas, et Betti Alver ise oli neid kirju hoolikalt alles hoidnud ja pidi seega arvestama „nende sattumisega võrastesse kättesse pärast tema surma”.

Eduard Vilde või ka Linda Vilde on ilmselt hävitanud Rahel Uschmarowi kirjad Vildele,¹ samal ajal kui proua

Uschmarow on Vilde kirjad alles hoidnud ja enne Eestist lahkumist need Voldemar Puhkile maha müünud. Et aga Eestis ei kujunenud kunagi välja mingit kuulsuste autograafide turgu, vaid selle asemel kehtestati nõukogude võim, on Voldemar Puhki lesk need hiljem kinnipitseeeritud ümbrikus ja tähtajaliselt suletuna annetanud Eesti Kirjandusmuuseumile. Jah, see oli kompromiss – säilitada klassikute materjale, kuid kaitsta neid avalikkuse eest juurdepääsukeeluga teatud aastateks (nii oli ju ka Ristikivi päevik hoiul Balti arhiivis, kuid uurijatele 25 aastaks suletud). Kirjandusmuuseumis oli legendaarne käsikirjade kogu hoidja Ellen Kaldjärv, kes oma parema äratundmise järgi pani kõrvale tema meelest liiga isiklikke materjale, muuhulgas ka näiteks neidsamu Vilde kirju, „et igasugused [siia käis uurija nimi – S.O.] neid kurjasti ei kasutaks”. See oli aeg, kus oldi veendunud, et uurijale peavad tundlikud eraelulised materjalid kättesaadavad olema, nende avaldamisega pole aga kiiret. Nii on Vilde ja Rahel Uschmarowi suhtest kirjutatud juba Karl Mihkla² ja eriti põhjalikult Livia Viitol³. Ka Alveri ja Lepiku kirjavahetus on tuttav olnud Betti Alverist monograafia kirjutanud Karl Murule⁴ ja tema elust ning talle lähedastest inimestest võluva koguteose koostanud Enn Lillemetsale ja Kristi

Under ja Tuglas. Marie Underi ja Friedebert Tuglase kirjavahetus. Tallinn: Tänapäev).

² K. Mihkla, Eduard Vilde elu ja looming. Tallinn: Eesti Raamat, 1972, lk 444 jj.

³ L. Viitol, Eduard Vilde. Tallinn: Tänapäev, 2012, lk 251 jj.

⁴ K. Muru, Betti Alver. Elu ja loominguga. Tartu: Ilmamaa, 2003.

Metstele⁵. Nüüd on lihtsalt sammukene kaugemale astunud: kõik soovijad võivad trükitud allikale tuginedes ise otsustada, mida klassikute elust ja armastusest arvata. Nõnda jääb vaid publitseerijate südametunnistusele, mida ja kuidas nad avalikkuse ette toovad. Ehk – küsimus näib olevat eeskätt taktitundes ja heas maitses...

Raamatu „Minu lamp põleb” kohta on väga huvitava arvamuse avaldanud Vallo Kepp,⁶ kes arutleb suure mõistmise ja soojusega Betti Alveri elukäigu üle ja lisab fakte, mis on olnud seni laiemale avalikkusele teadmata. Tema jaoks ei ole küsitav mitte kirjade avaldamise fakt, vaid nende kommenteerimise viis. Inimesena, kes tunneb väga hästi arbutajate aega, armastab luulet ja tajub seda väga isiklikult, näib teda häirivat kirjavahetuse avalikkuse ette toonud uurijate ametlik ja ajastuvõõras suhtumine sellesse, mida nad publitseerivad. Kas kardeti ületada privaatsuse piire? Kui jah, siis on see delikaatsus andnud vastupidise tulemuse. Eve Annuk kirjutab, et kirjad loodetavasti „murendavad ettekujutust Betti Alverist kui jäigast ja distantseeritud inimesest” (lk 21). Siinkohal tuleb küsida – kust on saadud niisugune ettekujutus? Ega ometi Alveri luulest? See on taas midagi nii isiklikku, et nendel inimestel, kelle jaoks niisugune ettekujutus on võõramast võõram, jääb üle ainult ohata. Minu meelest ei kõnele need kirjad mitte niivõrd kahest inimesest, kuivõrd ennekõike ajastust. Betti Alveri osa on luuletaja osa ja seda ongi raske kommenteerida. Tunnustusväärset on aga avatud Mart Lepiku tööd nii käsikirjade kogujana kui eriti Kreutzwaldi kirjavahetuse koostajana ja selle trükkitoimetajana. Ajad olid ju tõesti vastikud ja neid usutavalt kommenteerida olekski ilmselt keeruline.

⁵ B. Alver, Usutlused. Kirjad. Päevikukatted. Mälestused. Tallinn: Tänapäev, 2007.

⁶ V. Kepp, Betti Alveri ja Mart Lepiku laugjad read. – Sirp 27. XI 2015, lk 22–23.

Ja kas suudaks praegu ka kõige põhjalikum kommentaarium vahendada seda vaesust ja kaotuste suurust ning uuesti tärnanud habrast eluisku paremini, kui teevad seda kirjad ise, kui nende üle mõtisklema jääda? Kahjuks on raamatu eessõna ja paraku mõnikord ka kommentaarid püütud hoida võimalikult „ebaisiklikud” ja sellistena lähevad need kummalisel kombel vastuollu kirjade enda vaimuga.

Teist laadi probleemid kerkivad üles seoses Vilde kirjadega. Kairi Tilga on uurinud nii Rahel Uschmarowi elu kui ka Eduard Vilde tervise kohta välja hulga üksikasju, kuid on nende kommenteerimisel ettevaatlik ega sõnasta proua eesmärke ja motiive selgesõnaliselt. See pole etteheide, ilmselt ongi raske ütelda, kas prouat ajendas armastus, soov oma positsiooni kindlustada või mõlemad ja neile lisaks veel midagi. Vilde rõhutab korduvalt, et Raheli temperament ja pealetükkivus teda hirmutavad ja sellepärast tõmbub ta ühel hetkel otsustavalt tagasi, jäädes ometi sõbralikuks. Tuleb tunnistada, et selle publikatsiooni mõned kirjakohtad tekitasid piinlikkust, mida kuidagi ei saa ütelda Alveri-Lepiku kirjade kohta. Kas oluiks mõistlik teha mõnikord kupüüre? Võib-olla, sest kirjad on publitseeritud nn laiale lugejaskonnale, mitte akadeemilise uurimise tarbeks. Ongi kummaline, et kui suuremates kirjandustes avaldatakse kõigepealt dokumendid ja siis nende põhjal tehtud uurimused, siis meil, kus arhiivid on väga kättesaadavad, on juhtunud vastupidi.

Niisuguste arhiivimaterjalide avalikustamine, nagu seda on Vilde kirjad, õigustab end juhul, kui me saame klassiku kohta midagi uut ja olulist teada. Kas nüüd saame? Mulle tundub, et saame tõesti. Ja selleks pole niivõrd Vilde tervislik seisund tema viimasel elukümnendil, mis on küll ka tähtis, kuivõrd midagi veel olulisemat Vilde enda kohta. Vilde kui demokraat, Vilde

kui džentelmen, Vilde kui suure hingega inimene. Paradoksaalsel kombel kinnitavad need kirjad seda kujutlust. Rahel on ilmselt pealetükkiv, kuid Vilde jääb härrasmeheks. Võib-olla on Mirjam Gold, kelle juurde Hillar Kaselaid Vilde viimases novellis jääb, ennekõike Vilde unistus sellest, missugune Rahel oleks võinud olla? Ülo Tuulik kasutas kord Juhan Smuulist kõneldes väljendit „hili-se armastuse õnnetus”. Midagi niisugust näib olevat sündinud ka Vilde elus, kuid ta ei hülga oma viimase suure kire mõjul abikaasat, vaid katsub teda igal kombel säästa. Kas ta on kannatlik ka oma tormaka ja nõudliku armukesega, sest nii on härrasmehe viis naistega käituda?

Nüüd, kus skandaalsed eraelulised kirjad on avaldatud, võiks tervikuna avaldada ka Eduard Vilde ja Linda Vilde kirjavahetuse, millest maitseproov on

antud Loomingus.⁷ Neis puuduvad ilmselt sedalaadi pikantsevõitu kvaliteedid, mis on innustanud publitseerijaid avalikustama Vilde kirju teistele naistele (Ushmarowile lisaks näiteks ka Marie Underile). Nüüd on aeg soodne, sest igasugune isiklikkus on moes ning kirjavahetuste senine kitsas lugejaskond laienemas. Jääb vaid soovida, et kirjas-tused harjuvad niisugust materjali loe-tavalt publitseerima: praegu on Varraku väljaandes allmärkused väga halvasti loetavad. On tarbetu küsida, kas selline avalikustamine on kiidu- või laiduväärt. Kellele ei meeldi, ärgu lugegu.

SIRJE OLESK

⁷ E. Vilde, Kirjad Lindale Narva-Jõesuust 1926–1927. – Looming 2015, nr 11, lk 1604–1615.